

PHILOSOPHY

Екологічна освіта в морських вищих навчальних закладах: теоретичний аспект

О. В. Байрамова

Дунайський факультет морського та річкового транспорту
Київська державна академія водного транспорту ім.гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м.Ізмаїл, Україна
Corresponding author. E-mail: e04841@rambler.ru

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 08.02.17.

Анотація. Статтю присвячено проблемі екологічної освіти в морських вищих навчальних закладах. Розглядаються особливості, основні підходи, завдання та складові змісту екологічної освіти курсантів в процесі професійної підготовки. Наголошується необхідність екологізації всіх навчальних дисциплін. Зазначається потреба негайного поновлення цілей та задач екологічної освіти, її очікуваних результатів, що є однією з умов підготовки висококваліфікованого фахівця морського флоту.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічний світогляд, екологічні компетенції курсантів, екологічні знання, цінності.

Вступ. В найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя велика увага приділяється екологічній освіті, культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. Екологічна освіта є пріоритетним напрямом у гармонізації відношень суспільства і природи.

Екологічна освіта у XXI сторіччі стала необхідною складовою екологічно безпечною, гармонійною розвитку. Екологічне виховання і інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців з високим рівнем екологічної культури є одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу. Особливої важливості вона набуває у підготовці студентів морських вищих навчальних закладів, оскільки від сформованості екологічної компетентності фахівців морського флоту безпосередньо залежить збереження стану Світового океану, захист його від забруднення.

Стислий огляд публікацій за темою. Проблема ролі і місця екологічної освіченості цікавить багатьох науковців. Питання формування загальної екологічної культури, осмислювалися у публікаціях В. Андрущенка, Н.Авраменко, Ю.Алферова, Г. Бачинського, В. Вернадського, Л. Губерського, М. Кисельова, Б. Коммонера, Ю. Одума, А. Печчеї та інших відомих вітчизняних та іноземних учених. Загальні проблеми проектування екологічної освіти в технічному вузі представлені в роботах О.Плахотнік, В.Прозорової, Н.Пустовіт. Першочергові завдання вдосконалення екологічної освіти і виховання в Україні є основою науково-практичних досліджень Г.Білявського. Проблему формування екологічного світогляду у студентської молоді вивчають сучасні українські науковці: Н. Негруца, Н. Немченко, С. Совгіра. Екологічна освіта розглядається вченими в контексті загальної освіти особистості, а її реалізація здійснюється у ході вивчення традиційних курсів екології, безпеки життєдіяльності. Особливої уваги потребують питання розвитку екологічної освіти у морських вищих навчальних закладах. Морський флот є однією з найбільш розви-

нених галузей світової економіки. Море є для моряків середовищем, засобом та продуктом праці, тому що у результаті впливу людини значно погіршився стан Світового океану. Сьогодні, у зв'язку з необхідністю реалізації екологічних принципів у галузі морської діяльності, особливої актуальності набуває екологічна освіта майбутніх моряків. Проблема екологічного виховання в морській галузі фактично залишається відкритою та недостатньо дослідженою. Специфіка роботи на судах у морі потребує навчання моряків компетентно здійснювати професійну діяльність.

Мета статті. Важливість наукового осмислення методів, умов, засобів екологічної освіти майбутнього фахівця, обумовлена також соціокультурним потребами в розвитку здібностей студентів, у формуванні екологічного світогляду. Тому метою нашої статті є розглядання особливостей реалізації екологічної освіти майбутніх випускників вищих морських навчальних закладів.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано наступні наукові методи: метод узагальнення та історичний (для вивчення ступеня вивченості теми, формування загальної проблематики), компаративний метод (наприклад, для вивчення змісту та розвитку поняття «екологічна освіта»), описовий, синтетичний, аналітичний метод (йдеться про вивчення комплексних понять «система компетенцій», «принципи екологічного виховання»)

Результати та їх обговорення. Викладення основного матеріалу досліджень. Одна з перших статей про екологічне навчання з'явилась в «The Journal of Environmental Education» в 1969 році, автором якого є William B.Stapp, який став першим директором з екологічної освіти при ЮНЕСКО, а потім - Global Rivers International Network. В 1970 році була створена Національна Асоціація Екологічного навчання задля просування екологічних навчальних програм. В 1972 році на Конференції ООН із проблем навколишнього середовища у Стокгольмі було зроблено заяву про те, що екологічна освіта має бути інструментом задля вирішення глобальних екологічних проблем. В тому ж році ГА ООН створила Програму ООН з навколишнього середовища - ЮНЕП. ЮНЕСКО та ЮНЕП створили три головні декларації, які становлять на-

прями екологічної освіти. Це – Стокгольмська декларація (1972), Белградська хартія (1975), Тбіліська декларація (1977). ЮНЕСКО стверджує, що екологічна освіта є життєво важлива для підвищення суспільної екологічної свідомості. Це положення підкреслюється і в останніх міжнародних документах (міжнародний звіт «Ріо+5», «Керівництво з підготовки національних доповідей про виконання країнами «Порядку денного на XXI сторіччя» та ін.). Необхідність формування екологічного світогляду студентів зазначається також у екологічній програмі ЮНЕСКО «Людина та біосфера» (МАН – Man and Biosphere). Відповідно до «Концепції екологічної освіти України» одним з основних стратегічних напрямків розвитку екологічної освіти є формування покоління з високим рівнем екологічної культури та екологічного світогляду, а одним з провідних завдань освіти та виховання є формування всебічно розвинутої особистості, невід'ємною складовою якої є екологічний світогляд [1].

У наукових дослідженнях існує велика кількість глумачень дефініції «екологічна освіта», які часто мають суттєві розбіжності. На нашу думку, надзвичайно слушним є визначення Л.Б. Лук'янової: «...екологічна освіта – це не частина освіти, а новий сенс і мета сучасного освітнього процесу – унікального засобу збереження й розвитку людини і продовження людської цивілізації, це процес, який перебуває у постійному розвитку і є результатом переорієнтації та узгодження різних дисциплін» [2, с. 54]. Завдання й принципи положення екологічної освіти націлені на різнобічну підготовку студентської молоді, яка зможе вирішувати екологічні проблеми на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду та набутого досвіду. Глибоким опануванням екологічними знаннями, формуванням екологічного мислення, свідомості та культури мають бути охоплені всі студенти морських навчальних закладів. Екологічно безпечний розвиток повинен бути базисною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами.

Існує два підходи до розгортання змісту екологічної освіти: перший – мультидисциплінарний (екологізація існуючих навчальних предметів відповідно до специфіки їх змісту). Другий – внутрішньодисциплінарний (введення до навчального плану спеціального предмета екологічного змісту). Наприклад, в навчальних дисциплінах «Технологія використання робочих речовин», «Автоматизація судових енергетичних установок» та «Суднові допоміжні механізми, устрої та системи» (СДМ) потрібно додати інформацію з екологічних питань по загальним проблемам для всіх суден водного транспорту. Такий формат реалізації змісту освіти дозволяє знання з наукової, соціальної, економічної, технічної сфери синтезувати на екологічне знання. Це дозволить курсантам зрозуміти значущість екологічної освіти не тільки для формування екологічної культури, а й для професійної підготовки.

При внутрішньодисциплінарному підході – вводиться спеціальний предмет екологічного змісту. Відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) та освітньо-професійних програм (ОПП) у морських навчальних закладах введено дисципліну «Основи екології та охорона навколишнього

середовища», яка має сприяти екологічному вихованню курсантів.

Головними складовими екологічної освіти у морському ВНЗ мають бути не тільки формальна, а й неформальна частини, форми й методи яких різні, а мета одна: різнобічна підготовка студентів, здатних аналізувати та вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми на основі наукових знань, загальнолюдських цінностей та досвіду. Базою для здійснення заходів по вирішенню цієї важливої і складної державної проблеми має стати «Концепція екологічної освіти України». Екологічна освіта повинна включати в себе неформальні компоненти, які передбачають використання у плануванні та реалізації освіти різноманітних форм екологічного виховання

(наприклад, організація тимчасових фотовиставок екологічного змісту, екологічних фестивалів, конкурсів, організація лекцій сумісно з представниками громадських екологічних організацій, фахівців-екологів найвищої кваліфікації, організовувати публічні екологічні дискусії на злободенні екологічні проблеми). Доцільність застосування неформальної частини екологічної освіти необхідно передбачати у період складання навчальних планів і програм, організації навчального процесу в цілому. Важливо реалізувати саме цілісний підхід до екологічної освіти. Безсумнівно, що в процесі навчання треба забезпечити не тільки набуття відповідних знань з екології та вміння обґрунтовувати свої світоглядні позиції у сфері екології, а й активне і повсякчасне використання їх у професійній діяльності, повсякденному житті та навіть, побуті. У цьому зв'язку процес екологічної освіти повинен розумітися не тільки як процес засвоєння певної системи екологічних знань, умінь і компетенцій, що становлять інструментальну основу навчально-пізнавальної діяльності молоді, але і як процес розвитку ціннісних орієнтацій особистості, прийняття екологічних цінностей.

Екологічна освіта розглядається як сукупність наступних компонентів: екологічні знання, екологічне мислення, екологічний світогляд, екологічна етика, екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний ступень екологічної освіти: від елементарних знань до глибокого усвідомлення. Розвиток вищої екологічної освіти повинен базуватися на комплексному збалансованому поєднанні природничого, технологічного, економічного, юридичного і соціокультурного підходів. Першочерговим завданням розвитку вищої екологічної освіти є розробка програм навчальних курсів з екології згідно з вимогами часу, міжнародними принципами, можливостями ВНЗ, потребами регіонів та відповідних стандартів.

Зміст навчання повинен сприяти подальшому розширенню і поглибленню екологічної культури особистості в процесі професійної підготовки фахівця, а складові змісту екологічної освіти у професійній освіті повинні мати інваріантний та варіативний компоненти. Перший має гуманітарно-світоглядну спрямованість і висвітлює стан сучасної науково-природничої картини світу з точки зору екології, головні етапи становлення екології, основні екологічні поняття й визначення, рівні організації і функціонування екологічних систем, значення екологічних систем, значення екологічної безпеки як складової загальної безпеки України, екологічне нормування впливу

на природне середовище, міжнародну співпрацю у справі збереження та відновлення довкілля, екологічну культуру і мораль нової цивілізації. Інваріативний компонент має забезпечити обов'язковий мінімум змісту окремого курсу «Основи екології та охорона навколишнього середовища», який, на жаль, має дуже обмежену кількість годин на його вивчення. Другий, варіативний компонент повинен висвітлювати аспекти екології з професійним спрямуванням, тобто його зміст залежить від освітніх потреб та обставин. Така побудова змісту екологічної педагогіки й освіти у вищій школі враховує екологічні імперативи.

Одним із суб'єктивних факторів, які гальмують створення системи неперервної екологічної освіти, є те, що в практиці не завжди використовуються наявні для цього можливості. Хибною є позиція, відповідно до якої основне навантаження з екологічної освіти повинно відбуватися тільки в процесі викладання окремих дисциплін. Провідним є положення про те, що у досягненні головної мети екологічної освіти є інтеграція всіх навчальних предметів, бо в кожному з них закладено свій екологічний потенціал. [3]

У процесі вивчення курсу «Основи екології та охорона навколишнього середовища» курсантам доцільно працювати із додатковою науковою та науково-популярною літературою з проблем екології, семінарські заняття можливо проводити у вигляді дискусій, після моделювання виробничих та практичних ситуацій тощо. Нинішньому навчально-виховному процесу властиве переважання вербальних методів спілкування, недооцінка значення комунікативної взаємодії, відсутність цікавих форм організації навчальної діяльності тощо. Тому педагогічна практика потребує впровадження також ігрових методів, які покликані активізувати діяльність студентів. До ігрових методів навчання відносяться: ділові ігри, дидактичні ігри, ігри-змагання. Модифікаціями ділової гри можна вважати бліц-гру, гру-вправу, рольову, операційну, імітаційну ігри тощо. Необхідно активізувати участь студентів у різноманітній дослідно-експериментальній, природоохоронній діяльності, організувати екологічні клуби, гуртки, екологічні табори, сформувати екологічні агітбригади.

Використання інтерактивних методів в процесі навчання професійних і спеціальних дисциплін з включенням екологічних знань, дозволяє вирішити задачу формування екологічного навчального середовища. Це дозволяє вирішити багато дидактичних та виховних задач: засвоєння екологічних знань, самостійний пошук вирішення проблем, пробудження зацікавленості студентів, вихід студентів на рівень свідомого відношення та особистої відповідальності за навколишнє середовище[4]. Тому інтерактивне навчання орієнтує на активне засвоєння учбового матеріалу, більш сутнісне його розуміння, розвиток навичок рішення комплексних соціально-екологічних завдань. Навчання через співпрацю, також сприяє розвитку здібності сприймати іншу точку зору та вирішувати конфлікти, що є дуже важливим для професійної діяльності моряків.

Таким чином, єдина понятійна основа екологічних знань дозволяє концептуально поєднати розрізнені екологічні поняття і знання різних дисциплін, пов'язати єдиним підходом екологічні питання, усвідомити системні зв'язки, сформувати цілісне уявлен-

ня про навколишній світ як систему «природа – людина – суспільство». Результатом постає формування сучасного екологічного системно-вірогідного мислення, системи екологічних знань, уведення екологічного імперативу у природокористування [5]. Розвиток екологічного мислення залежить від вивчення багатьох дисциплін, викладання яких засновано на принципах системності, взаємозалежності, інтеграції та єдності екологічних знань. Традиційна «реальна» модель освіти в морських ВНЗ орієнтована більше тільки на передачу спеціальних знань, по формату реалізації має авторитарний характер. Забезпечення процесів самореалізації та особистого росту студентів – є головні умови формування екологічного світогляду. Система професійної морської освіти повинна бути побудована таким чином, щоб в ракурсі певних етичних установок допомогти студентові сформувати навички поведінки і навчити передбачати наслідки своєї професійної діяльності для людини та біосфери. Ідея контекстного підходу в викладанні дисциплін гуманітарного циклу має важливе значення. Реалізація цієї форми складання навчального змісту уможливило, по-перше, встановлення міждисциплінарних зв'язків, що сприяють формуванню цілісного уявлення про навколишній світ, а по-друге, підтверджується значення екологічної культури в структурі культури особистості студента як компонента професійної культури. Також, контекстний підхід реалізує можливість насичення спеціальних дисциплін екологічним змістом без порушення логіки викладу дисципліни «Основи екології та основи навколишнього середовища».

Отже, для формування екологічної освіти студентів морських навчальних закладів необхідно забезпечити дієвий механізм по введенню екологічних знань в учбовий процес, скоординувати зусилля різних курсів та кафедр, обмін інформацією, досвідом, методологічним та методичним забезпеченням, організацію виховного процесу. Сучасна екологічна освіта потребує поліпшити зміст навчальних програм, переглянути зміст і структуру освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик майбутніх фахівців ОКР "Бакалавр", "Магістр", включивши до їх структури екологічний компонент, удосконалити підручники, збільшити випуск літератури екологічного профілю, навчальні посібники, методичні розробки, що відображають теоретичні й практичні основи екологічної освіченості й вихованості. Один із найважливіших факторів підвищення ефективності екологічної освіти є дослідницький характер навчання, тому в НМК треба передбачити організацію самостійної навчально-дослідницької роботи студентів. Поєднання теоретичних знань та практичних навичок по їх використанню можливе за умов активного впровадження нових форм та методів навчання, різних видів моделювання екологічних процесів чи ситуацій, проведення екскурсій на екологічні об'єкти. Формування екологічної компетентності студентів морських ВНЗ – складний системний процес, який передбачає набуття знань й умінь та їх трансформацію в компетенції, а також світоглядні, морально-ціннісні та інші аспекти розвитку особистості. На нашу думку, формуванню екологічної компетентності майбутнього моряка буде сприяти: екологізація змісту всіх дисциплін природничо-наукової, професійної та практичної підготовки,

міждисциплінарні зв'язки у процесі професійної підготовки. Питання міждисциплінарних зв'язків включені в навчальний процес при формуванні екологічної компетентності. Це дає можливість випускнику застосовувати у професійній діяльності отримані знання, які будуть направлені на збереження навколишнього середовища, оскільки це відповідає потребам сьогодення. У процесі викладання «Основ екології та охорони навколишнього середовища» морському ВНЗ викладач повинен брати до уваги специфіку предмета, дотримуватися стандарту, але може поряд із тим поширювати одні розділи програми та скорочувати інші, використовуючи різноманітні методики викладання. Доцільним буде налагодити між морськими навчальними закладами України, освітніми закладами Європи і США стійкі зв'язки та обмін досвідом, методологічними доробками щодо екологічної освіти й виховання, створити мережу інформаційних, методичних, тренінгових центрів, сумісних нових проєктів, прове-

дення науково-практичних конференцій з запрошенням до участі студентів.

Сучасна екологічна освіта повинна бути націлена на майбутнє, на формування екологічної культури та грамотності, на створення умов для розвитку відповідальної особистості, яка має впевненість, що наслідки діяльності людини залежать від неї самої, від знань та вмінь передбачити ці наслідки. Сучасні глобальні, національні та регіональні екологічні виклики потребують негайного поновлення цілей та задач екологічної освіти, а, як наслідок, та її очікуваних результатів. Перспективними напрямками подальших досліджень удосконалення, навіть, модернізації екологічної освіти майбутніх моряків є масштабна дослідна та науково-методична робота по уточненню змісту та форм екологічної освіти, а також розробка методичних питань формування екологічної компетентності студентів, з урахуванням міжнародних стандартів морської підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція екологічної освіти України. Затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.01 // Міністерство освіти та науки України // www.mon.gov.ua
2. Лук'янова Л.Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : дис. докт. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 465 с
3. Курняк Л.М. Екологічне виховання студентів ВНЗ/Л.М. Курняк, О.А. Курняк//Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2012. - № 5. - С. 109-114
4. Даниленкова В.А. Интерактивные методы обучения в экологической образовательной среде морского технического вуза//Молодой ученый. — 2015. — №2. — С. 510-513.
5. Андрущенко В.П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення / В. П. Андрущенко // Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю. – К.: Знання України, 2004. – С. 253–258.

REFERENCES

1. Conception of environmental education in Ukraine. Approved by the Collegium of MESU № 13/6-19 of 20.12.01 // The Ministry of Education and Science of Ukraine//www.mon.gov.ua
2. Lukyanova Larysa. Theory and practice of environmental education in vocational schools: Dis. Doctor ped. Sciences: 13.00.04 /Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education APS of Ukraine. – K., 2006. - 465 p.
3. Kurnyak L.M. Environmental education of university students / L.M. Kurnyak, O.A. Kurnyak // Proceedings of Khmelnytsky Social Technologies Institute of the University "Ukraine". – 2012. - №5. – P. 109 – 114.
4. Danylenkova V.A. Interactive teaching methods in the ecological education environment of a maritime technical higher institution // Young scientist. – 2015. - № 2. – P. 510 -513.
5. Andrushchenko V.P. Environmental policy and education: problems of formation / V.P. Andrushchenko // Reflections on education: articles, essays, interviews. – K.: Knowledge of Ukraine, 2004. – P. 253 – 258.

Environmental education in maritime institutions of higher education: theoretical aspects

H. Bairamova

Abstract. Environmental safety of humanity is to become one the basic trends of modern education in accordance with international requirements. The paper focuses on the issues of environmental education in maritime higher educational institutions. The author addresses features, basic approaches, objectives and components of the content of environmental education in the course vocational training of cadets. The main emphasis is laid on the necessity to integrate environmental issues into the curricula of all academic subjects. There is an urgent need for immediate renovation of goals, objectives along with expected results of environmental education, which is one of prerequisites for a qualitative training of merchant marine professionals.

Keywords: environmental education, ecological worldview, ecological competence of cadets, environmental awareness, values.

Экологическое образование в морских высших учебных заведениях: теоретический аспект

Е. В. Байрамова

Аннотация. Экологически безопасное развитие человечества должно стать одной из базисных идей современного образования в соответствии с международными требованиями. Статья посвящена проблеме экологического образования в морских высших учебных заведениях. Рассматриваются особенности, основные подходы, задания и составляющие содержания экологического образования курсантов в процессе профессиональной подготовки. Делается акцент на необходимости экологизации всех учебных дисциплин. Отмечается потребность безотлагательного обновления целей и задач экологического образования, его ожидаемых результатов, что является одним из условий подготовки высококвалифицированного специалиста морского флота.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое мировоззрение, экологические компетенции курсантов, экологические знания, ценности.